

Zdenka Lechner

Amići

Amići u Muzeju Slavonije (Tabla V) potječu iz Gradišta, Županje i Bošnjaka. Svi su oni izrađeni barem prije 50 godina.¹ Napravili su ih seljaci, koji su bili u *djelašu* vodenice, što znači da su imali udio u zajedružnoj ili *ketuškoj vodenici* na Savi, a zvali su se *ketuši*. Amići su im trebali kao sprega za ljude kod premještanja vodenice u zimovnik ili obratno. Izrađivao ih je svaki seljak sam — *svako je svojim u kući odilo amić*.

Amić je drveni predmet izduženog oblika, koji je širok oko 5 cm, a dugačak oko 55 cm. Izdjelan je u blagom luku, koji na oba kraja ima zadebljani završetak različito oblikovan, ali uvijek uzdignut i izrađen iz istog komada drveta. Tik do zadebljanja probušena je po jedna rupica, a kod nekih amića dužinom hrbta teče usječeni ili izdubeni žlijeb, koji završava tim rupama.

Amić je dio sprege za čovjeka, on je služio kao pomagalo za vučenje vodenice po Savi. Pomoću njega i *uzice*, *jedečića*, *svitnjaka* ili *štranjgice* — zapravo tankog užeta, koje je teklo žlijebom ili površinom hrbta ako amić nema žlijeba, te prolazilo kroz spomenute rupice, čovjek se upregao i zakvačio *klipićem*, koje se nalazi na kraju uzice, za *jedek* — veliko, debelo uže, kojim je bila vezana vodenica. Za jedek je tako bilo vezano od dvadeset do stotinu ljudi, muškaraca i žena, koji su onda vodenicu vukli *suproć vode*, uz vodu; Gradišci iz zimovnika na povoljno mjesto za meljavu, a Bošnjaci u zimovnik.

Amić je dobio naziv po svojoj funkciji, analogno dijelu konjske sprege, koji narod zove *am* ili *ham*. Radi razlikovanja, ali i u komparaciji po veličini za drveni *am* — konjski je *kožni* — ili bolje rečeno za *am* za ljude upotrebljava se deminutiv, pa je u navedenim selima taj predmet poznat samo pod imenom *amić*. Ako je ukrašen duborezom, dobiva atribut *šarani* ili *cifrani*.

Amići su se najčešće pravili od lipovine, topole i klenovine, no bilo ih je gotovo iz svih vrsta udomaćenog mekog i tvrdog drveta. Znao ih je izraditi svaki seljak. Alat je imao u kući, jer za taj posao nije trebao ništa drugo nego *sikericu*, kojom je drvo *odilao*, maklu, kojom ga je omaklio i komad stakla, kojim ga je ostrugao i na taj način ugladio. Kada je htio da amić ima *šipilo*, žlijeb, izveo ga je alatom za kopanje po drvetu, koji se zove *dubač*. Ako je imao smisla za duborez, šarao je po

drvetu nožićem za šaranje i ukrasio je gornju površinu amića geometrijskim ili stiliziranim biljnim ornamentom — *šare su po drvetu onako kako smisliš, iz glave.*

Amići nisu bili nikada predmet trgovine. Svaki primjerak pokazuje da ga je radila druga ruka, ali za domaću upotrebu. Varira zakrivljenost luka, duljina i širina hrbta, raščlanjenje njegove površine, oblik završetaka, a kod rezbarenih i različiti sastav ornamenta.

Evo nekoliko opisa amića, koji se čuvaju u Etnografskom odjelu Muzeja Slavonije:

1. **Amić.** Izdjelan je iz mekog drveta (lipe). Neukrašen. Ističe se lijepo izraženim lukom. Hrbat je zaobljen, dužinom mu je usječen žlijeb oštarih bridova. Završetci su zadebljanja nepravilnog oblika, skošenih i uvijenih ploha. Ukrašeni su sa dvije koso urezane pruge. Amić je oštećen crvotočinom. Duljina 55 cm, širina 7 cm, visina luka 3,8 cm. Širina hrbta mjerena je na ovom i ostalim amićima na njegovoj donjoj strani.

2. **Šarani amić.** Tabla V b. Od tvrdog je drveta (klen). Završava uzdignutim i zakrivljenim kljunom, duljine 5 cm, koji je ukrašen prugama cik-cak linije, koju ćemo nazivati *zubrom*, kako se u Slavoniji zove, kada je upotrebljena na tekstilu ili u šaranju tikvica.

Gornja mu je površina raščlanjena u tri uzdužne plohe. Srednja je ploha gotovo ravna, savija se neznatno prema jednom i drugom kljunu, jer je visina luka samo 1.5 cm. Ova je ploha ornamentirana drugačije, nego druge dvije, koje su blago skošene. Širina im je 2 cm.

Motivi nemaju posebnih naziva, svi su obuhvaćeni pod imenom *šara* ili *cifra*. Za amić se kaže da je *našaran*, *izrezuckan*, ali i *navezen*, iako je uzorak izveden plitkim reljefnim rezbarstvom. Ornament ploha podijeljen je u nekoliko odsječaka. Gledajući od jednog kljuna prema drugome nalazimo pojas ravnih crta, zatim odsječak sa motivom cvijeta (4 latice). U trećem odsjeku srednja ploha ima dva motiva geometrijskog znaka x između kojih je pačetvorina sa koso urezanim crtama, dok su na skošenim ploham izrezane tri pruge zubrice. Dalje slijedi motiv cvijeta (4 latice), a zatim na skošenim ploham lik tulipana obrubljen i ispunjen zubricama, a na srednjoj plohi pačetvorina sa dijagonalom izraženoj zubricama, te kosim crtama obratnog smjera od crta u trećem odsjeku. Opet dolazi pojas cvijeta (4 latice), kojim završava šara po polovini amića. Druga polovina je ista. Između njih je centralni motiv. Na skošenim se ploham nalazi veliki romb ispunjen sve manjim likovima, a na srednjoj plohi je mali romb na koji se na jednu i drugu stranu nadovezuju polovice većeg romba ispunjene urezima istog oblika. Amić je dug 48 cm, bez kljunova, a širok 5 cm. Dobro je sačuvan i ne oštećen. Poklon Živka Kolik iz Gradišta.

3. **Cifrani amić.** Tabla V a. Od mekog je drveta (topole). Amić je izrađen 1906. godine o čemu svjedoči urezana signatura na donjoj strani hrbta, na njoj se nalazi: Lu G KB 304 g 1906, to su inicijali za Luciju Galović, kućni broj i godina.

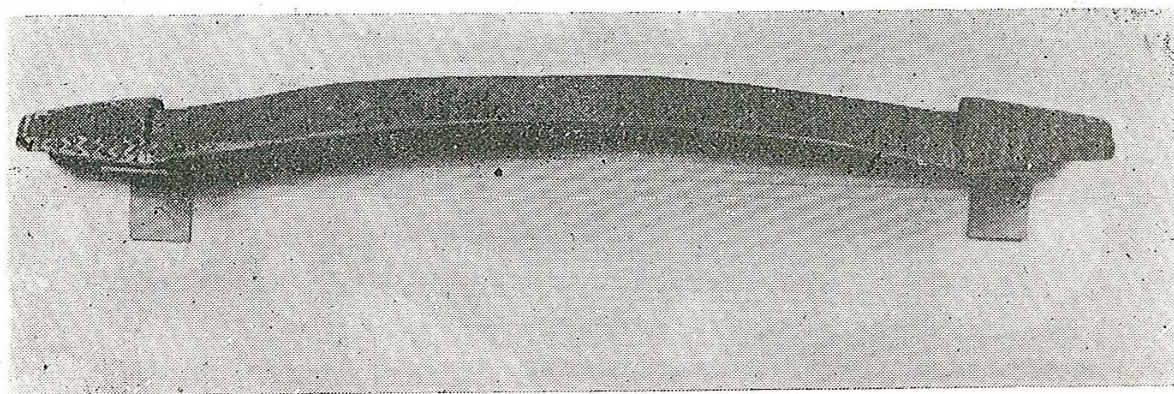
Amić je vjerojatno čuvan na mjestu kuda je dopirao dim, jer ima lijepu crveno-smeđu patinu, koja mjestimično vuče na crnu boju.

Hrbat se sastoji iz tri izdužene plohe. Dvije se spuštaju strmo prema bazi, široke su 2,5 cm. Gornja je prosječna žlijebom i ukrašena

s obje strane urezanim likom kutova odnosno trokuta, jer im bazu čine bridovi plohe, a poredani su u nizu. U sredini svakog tog lika nalazi se mali izdubljeni trokut.

Strme su plohe ispunjene ornamentom rozete s osam latica. Cezuru između pojedinih likova čini jedna ili dvije pruge zubre. Šarač je ispunio sav slobodni i najmanji prostor trokutima i zubrom, ali nije bio precizan u mjerenju i ponekim detaljima tako da jedna strana nije adekvatna drugoj. Ali to ne smeta dobrom izgledu.

Završetci amića su prizmatičnog oblika, nepravilnih ploha, koje su ukrašene sa nekoliko pojasa zubri. Duljina 51 cm, širina 4,8 cm, visina luka 2,6 cm. Muzeju ga je poklonila Luca Galović iz Županje putem bač Mate Svirčevića.

Sl. 1 Amić za vučenje vodenice. Profil šaranog amića prikazanog na Tabli V a

4. **Šarani amić.** Tabla V c. Izrađen je iz tvrdog drveta u blagom, ali lijepom luku. Površina hrbta je zaobljena i bogato izrezbarena. Žlijeb ju dijeli na dvije jednako ukrašene polovine. Ornamentat je drugačijeg sastava, nego na prikazana dva amića. I ovdje se motivi ređaju dužinom amića. Ograđeni su ravnom usječenom crtom. Centralno su postavljena četiri polja sa motivom geometrijskog znaka x u dvije varijante, a zatim se niže na jednu i drugu stranu odsječak sa motivom dviju valovitih linija izraženih zubricama, koje se nalaze među jednostavno urezanim vijugama. Iza njih slijedi odsječak sa motivom cvijeta (4 latice), pa tulipana, a na strani do žlijeba prati ih pruga zubri s urezanim x na jednom kraju. Ornament hrbta završava odsječkom ispunjenim četverostrukom zubrastom valovnicom.

Završetci amića oblikovani su nepravilno. Gornja ploha tih zadebljanja nalikuje trapezu, a ukrašena je urezanim x i cvijetom (4 latice), te prugom zubre. Gledajući amić iz profila vidimo da je ploha zadebljanja peterostrana i da je na jednom kraju ukrašena savijenim prugama zubre, a na drugom polukružnim urezima. Duljina 54,5 cm, širina 6,5 cm, visina luka 3,5 cm. Poklon Jakoba Lešić (Dugalić) iz Bošnjaka.

5. **Šarani amić s uzicom.** Tabla V d. Napravljen je od tvrdog drveta (bukve). Gornja mu je površina zaobljena i izrezbarena, bez žlijebića, s uzicom, koja je sačuvana onako, kako je bila u upotrebi. Uže je bilo položeno preko hrbta (kod fotografiranja je odmaknuto da se vidi uzorak), provučeno kroz rupice i otprilike na udaljenosti od 60 cm — toliko,

koliko je potrebno da se lagano može staviti na čovječje tijelo, preko prsa — sastavljeno povezivanjem u čvor, koji se na ovom primjerku nastavlja spletom još nekoliko puta zavijenog i provučenog tog dvostrukog užeta, koje na kraju ima privezan *klipić*, komadić okruglog drveta, kojim se nosioc amića pričvršćuje za jedek, debelo uže vodenice.

Površina ovog amića ukrašena je urezanom valovitom linijom, *lozom*, uz koju se nalaze lukovi, više ili manje slični polukružnicama u kojima je u središtu plitko izdubljen listić. Vijugu prate s obje strane po dvije pruge zubri. Između njih teče dublje urezana ravna crta kao cezura.

Amić završava zadebljanjem cilindričnog oblika, kojemu je visina 2,5 cm. Gornja je baza ukrašena dvjema kosim prugama, koje se presijecaju. Amić je dugačak 55 cm, a širok 5 cm, visina luka je 2,5 cm. Poklonio ga je Mato Svirčević, po selu zvan Šakić. Amić je izradio oko 1900. g. njegov djed Živko.

6. **Amić sa jedečićem** (užetom). Izdjelan je iz tvrdog drveta (hrastovine). Ima žlijeb, sačuvana je uzica sa klipićem. Nije izrezbaren, ali površina mu je ipak raščlanjena u osam uzdužnih ploha, četiri sa jedne, a četiri sa druge strane *šipila*, žlijeba.

Završetci su mu paralelopipednog oblika. Oštećen je crvotočinom. Duljina 63 cm, širina 4 cm, visina luka 2,8 cm. Amić je poklonila Anka Didović iz Gradišta putem suradnice Marte Dretvić.

Da bi mogli razumijeti vučenje vodenice i pri tom funkciju amića treba imati na umu neke podatke.

Spomenuta sela Gradište i Bošnjaci nalaze se nedaleko Save, Gradište je udaljeno 8 km, a Bošnjaci 4 km. Još u našem stoljeću imali su oni svoje vodenice na Savi, Bošnjačani četiri ili pet, a Gradišci dvije.

Zimovnik ili zimište gradiških vodenica, koje su se zvale *Perinka* i *Šokica* — ova posljednja postojala je sve do Drugog svjetskog rata — bilo je u Županji (kod ciglane). U rano proljeće vodenice su mogle i na tom mjestu mljeti, ali *u lito* kad je voda opala, vodenice se moralo odvući suprotno toku Save do t. zv. Repovca u blizini sela Štitar, tamo je voda bila dublja i brža, pogodna za *meljavu*.

Zimovnik bošnjačkih vodenica bio je na slavonskoj obali Save vis-à-vis Orašja, a mjesto za meljavu u smjeru toka vode. Zato je bošnjačka vodenice trebalo vući u zimište, a za meljavu vodenica se samo spustila Savom. Pratilo ju je nekoliko mladih, jačih muškaraca, koji su bili u čamcu i pazili da se vodenica ne nasuče, dugačkim motkama, *šticama* otiskivali su ju od obale. Kad je vodenica stigla do svog ležišta, koje je bilo određeno, bacili su *lendjer*, sidro, i zavezali ju za *unku*, drveni niski stupić, koji je bio usađen na *bajeru*, obali. To se je reklo *da se ide vodenicu naklopit*, a posao se poduzimao kad prođe Josipovo, dakle koncem ožujka. U jesen, u mjesecu studenom, poslije Martinova vodenica se vukla natrag t. j. suprotno toku vode prema Orašju do okuke ili *zavoza* da ju led ne udara. To se zvalo *skidat* i *vuć vodenicu*.

Vučenje vodenice obavljali su muškarci i žene, a posao se smatrao laganim i ugodnim. Tkogod o njemu priča, govori o narodnom veselju. Kada se uzme u obzir broj učesnika kod vučenja vodenice, a taj je iznosio i do stotinu osoba, onda uistinu odgovara taj epiteton ornans.

Dakle, Gradišci su vukli svoje vodenice, kada ih je trebalo naklopiti za meljavu, a Bošnjaci, kada ih je trebalo spremati *na podrum*, u zimovnik.

Prije vučenja vodenice *naimar* je sazvaio skup ketuša na kojemu su se o svemu dogovorili.

Sve te vodenice bile su vlasništvo jedne grupe seljaka. od 20 do 70 ljudi bili su dioničari jedne vodenice.² Svaki čovjek, koji je imao udio zvao se ketuš, a vodenica ketuška ili zadružna, zvana obično imenom, kojim su ju okrstili, kao Šokica. U Bošnjacima su bile razvrstane po brojevima, na primjer: vodenica broj 2, ali u selu zvana po naimaru: Čuvirova. Ljudi drugih sela nazivali su vodenice, koje su pripadale ovim selima: *gradiškinja*, *bošnjakuša*.

Naimar ili *vodenički majstor u selu* bio je seljak, jedan od ketuša, kojega su oni sami izabrali da vodi brigu o vodenici, da je u dogovoru sa *najstorom u vodenici*, mlinarom, da bilježi red za meljavu, ali i da saziva ketuše na sastanak. On je to činio pomoću cedulje na kojoj je napisao u kojoj će se kući i kada održati *skup* — reklo se je: *ide aber*. Naimar se zatim brinuo za sve što je na vodenici trebalo popraviti, a *uvek se nešto pokrši*, ali i za drugo što je bilo u vezi s njom. On je predsjedao skupu. Ti dogovori nisu svaki put prošli bez trvenja među pojedincima, na što nas upućuje izreka: *svađaju se ko ketuši*.

Prema udjelu ketuši su se dijelili na *frtaljce*, sa pravom meljave 48 sati, i *polfrtaljce*, koji su imali 24 sata *reda* — pravo mljeti.

Po tom kriteriju oni su bili dužni dati i ljudsku snagu za vučenje vodenice, *frtaljac* po dvoje ili četvero, a *polfrtaljac* po jedno ili dvoje — prema tome kakova je bila potreba, odnosno da li je veći ili manji broj lica imao udio u vodenici.

Tko nije imao u kući *mladog svita*, taj je zvao mobu, jer je vodenicu vukao samo mlađi svijet, momci, djevojke, mlade snaše i mladi ljudi. Tom se pozivu uvijek rado odazivalo, jer posao nije bio težak, a moglo se šaliti — *bilo je cike i vriske*, i pjevati — najradije su pjevali *pripivke*, ali i ostale narodne pjesme svoga kraja, pa kad je vodenica bila na mjestu mogli su i zaigrati.

Bio je to pravi izlet, kojega se svi rado sjećaju i uspoređuju sa svatovima.

Djevojke i mlade snaše obukle su se svečanije nego za radni dan: rubine *petopolke* (vezenke), male vezene oplećice, marame i zapregove šarene, a na glavu bijele marame sa priplitom ili čipkom, *tkane krpe*.

Muškarci su nekada bili u rubinama i gaćama, a već dugo vremena su u *čakširama* i *štrikanom špenclatu* (vunenom, platnenom pa valjanom kaputiću tamno-plave boje), vidi sl. 2.

Svi su oni *priko prsa*, od ramena poprijeko imali amić s uzicom i klapićem, kojim su se pričvrstili o vodeničko uže, koje je bilo jako i debelo kao ruka — u narodu je ostala uzrečica: *ko vodenički jedek*, kada se želi reći za nešto, da je čvrsto, ili za nekog da je jak.

Pojedini je naimar prakticirao rasporediti ljudi duž jedeka tako, da su išli dvoje po dvoje, jedni iza drugih, a vodeničko uže da je bilo između njih; drugi opet tako, da je išlo po četvero, a nekoji je zahtijevao, da ide samo po jedno, i to svi s desne strane jedeka. Prvi drži jedek na

ramenu, a svi drugi na uzici. U Gradištu je bio običaj da samo ženski svijet vuče pomoću amića, a muškarci da ga drže rukom. U Bošnjacima i Štitaru i muškarci su vukli amićem. Ljudi su hodali bajerom, obalom ili *po gatu*, nasipu i vukli. Naimar je pazio da bude sve u redu, upravljao je vućom. A znao je i opomenuti: »A šta ti, vidim da ne vučeš, nisi amić ni zategla«. Umirivao je, ako je galama bila prevelika, jer omladina se *kesi* (smije), *luduje*. Moglo se našaliti i tako, da se jedek naglo povuče, tad svi popadaju.

Sl. 2 Did Jakša Lešić pokazuje kako se je stavljao amić za vučenje vodenice

Na vodenici je zapovijedao mlinar. Dva momka su bila na *dumenu* (kormilu) i slušali zapovijed: *polja!*, *k vodi!* (Bošnjaci), ili: *zategni!*, *popusti makaru!* (Gradište).

Vučenje vodenice trajalo je *cili dan* (Gradište) ili nekoliko sati (Bošnjaci — jer su imali kraći komad puta), a počeli bi ujutro oko 8 h ili 9 h. Do Save su se dovezli kolima.

Kada je bilo vrijeme *užine*, ručka, prestali bi vući, posjedali na obalu ili nasip i jeli. Svaki je ketuš poneo jelo i piće za sebe, a tko je zvao u mobu, taj i za svoje uzvanike. Častili su se mesom i kolačima, *ukiselo masnicom* sa *makom* ili *listarićima*. Ako se postilo, jelovnik se je sastojao iz *varenika*, posnih kolača, sira i suhog voća. Pilo se rakije i vina.

Danas, zapravo od četrdesetih godina XX. stoljeća, više nemaju svojih vodenica ni u Gradištu, ni u Bošnjacima, neke su se *rasule*, a neke su prodali, Nisu ih obnavljali kao ni suvare. Sagradili su mlinove (Bošnjaci parni mlin).

Nestajanje vodenica bilo je postepeno, a počelo je s ukidanjem i propadanjem obiteljskih zadruga — »kako je nestajalo zadruga, nestajalo je i vodenica«.

Kao uspomena na vodenice ostalo je sjećanje starijih ljudi i amići. Time što su darovani muzeju sačuvani su od zaborava.

BILJEŠKE

¹ Ispitivanje o amićima vršeno je tokom 1957. i 1958. godine. Među kazivačima treba spomenuti Evu Petković, Martu Dretvić — Karabalić, i Martina Jovanovca iz Gradišta, Janju Mecnović iz Osijeka, te Lovru Zorman iz Štitara, osim onih, koji su već navedeni kao darovatelji.

² Suradnica Marta Dretvić zabilježila mi je nekoliko ketuša vodenice »Šokica«; a bilo ih je 54: Martin Jovanovac — Parašilovac, Antun Jovanovac — Stipića, Ivan Jovanovac — Firov, Mata Bošnjak, Ivan Čolakovac, Šima Parašilovac — Brdarov, Vinko Jovanovac — Duvnjak, Ivan Bošnjak — Šironja, Marko Jovanovac — Brčin, Mata Čolakovac — Nožarev, Luka Parašilovac — Šišin, Jakob Dretvić — Matinaca, Mato Čolaković — Šumarov, Petar Stojanović — Pavića, Šima Bošnjak, Antun Babić, Andrija Petković, Šimo Varnica, Antun Đelanović, Martin Jovanovac — Augustinov.

Po kazivanju bivšeg naimara bošnjačke Vodenice br. 2 — »Čuvirova« — Mate Leakovića pribilježila sam neke ketuše, jer mogu poslužiti u daljem ispitivanju o vodenicama: Antun Domaćinović — veliki Počić, Mato Lešić — Đurakov, Antun Jovanovac — Josakov, Jakob Jovanovac — Josakov, Antun Maršić — Jakinov, Stevan Domaćinović — Bačanov, Ivan Leaković — Guslić, Antun Bertić, Lovro Golubičić — Maričin, Marko Nikolić, Mato Maršić, Stipa Babogredac, Josa Lenić — Antunov, Martin Lešić — Gagin. Ta je vodenica bila vlasništvo 49 ketuša.

»AMIĆ« ou petit harnais

On appelle »amić« un ustensile fait en bois par les paysans eux-mêmes et qui fait partie du harnais d'homme employé au halage des moulins bateau sur la Save de leur emplacement d'hivernage à l'endroit voulu. Il a reçu son nom d'après sa fonction par analogie à la partie du harnais de cheval (la poitrinière) à laquelle il correspond, mais le nom est donné dans une forme diminutive et veut dire petit harnais.

Le »amić« (planche V) est d'une forme allongée légèrement courbée d'une longueur de 55 cm sur 5 cm de largeur, avec un renforcement en forme de saillie aux extrémités. Tout près de ces saillies il y a un trou par lequel on fait passer la corde à l'aide de laquelle l'homme s'est attelé et accroché à la grosse corde de halage. D'habitude c'étaient 50 à 100 personnes, hommes et femmes, qui halaient le moulin-bateau marchant sur la rive.

Dans son article l'auteur donne la description de plusieurs exemplaires des dits »amić« provenants des villages Gradište, Županja et Bošnjaci, tous situés sur la rive gauche de la Save. Elle ajoute aux descriptions les informations nécessaires sur les coutumes qui régnaient dans les moulins coopératifs (ces moulins appartenaient dans la règle à certain nombre de membres qui faisaient une coopérative), et particulièrement les coutumes du halage. Le halage accompagné de plaisanteries et de chant était considéré plutôt comme amusement ou comme excursion que comme travail.